

La comunicació de risc, més enllà dels mitjans: i els periodistes?

Jordi Farré Coma i Juan Luis Gonzalo Iglesia

Resum

En el context de la societat del risc global, el poder comunicatiu es manifesta constitutivament i reflexiva. Primer, es proposa una aproximació a l'estudi del risc com una forma de comunicació. Segon, l'anàlisi institucional de la UE com a comunitat de comunicació de risc, ens serveix per exemplificar la mediatització creixent d'aquest camp. En tercer lloc, es revisa críticament la investigació dels mitjans que, tot i continuar essent essencial en els processos de comunicació de risc, ara ho és no mediacèntricament. Finalment, es plantegen algunes reflexions obertes per avaluar les cultures professionals del periodisme i llurs pràctiques productives associades amb la comunicació de risc, camp d'acció els trets del qual conviden a una plena configuració comunicativa.

PARAULES CLAU: risc, comunicació, mediatització, mitjans, periodisme.

Risk communication beyond the media: what about journalists?

Abstract

Today, in the context of the global risk society, communicative power has shown itself to be constitutive and reflexive. Firstly, the study of risk is approached as a form of communication. Secondly, the institutional analysis of the EU as a risk communication community is used to exemplify the growing mediatization of the field of risk communication. Thirdly, media research is analysed critically as, whilst still being essential in risk communication processes, it is now essential in a non-media-centric way.

Finally, some open-ended questions are posed to assess journalistic professional cultures and their productive practices associated with risk communication, a field of action that calls for a complete communicative configuration in light of its characteristics.

KEYWORDS: risk, communication, mediatisation, media, journalism.

El risc com a forma de comunicació

En les societats del risc global, els riscos sistèmics emergents s'han consolidat com a concepte complex, incert i híbrid. Els seus trets objectius han deixat de ser prioritats per expandir-se temàticament i transversal en una interacció creixent amb el sistema econòmic, polític i social. Aquest caràcter sistèmic ha contribuït paradoxalment a una major variació en els seus significats i ha passat a definir-se d'una manera més determinant a partir del context i els factors externs. En entrar a formar part d'un marc canviant de reptes i oportunitats discursives que els redefeixen i resituen, els riscos requereixen una aproximació àmplia i flexible capaç d'assumir la multiplicitat de les seves formes de comunicació. Respecte a la consideració com a emergents es destaca la capacitat que tenen per a modificar la pròpia evolució segons la interacció amb altres factors o altres riscos, els quals els transformen fent-los aparèixer, mitigant-los, amplificant-los i per damunt de tot orientant-los en la seva significació (Gonzalo i Farré, 2011: 28-32).

Una de les paradoxes de la societat del risc identificada pel sociòleg alemany Ulrich Beck rau en la correlació positiva que guarden el coneixement i el risc. Les relacions socials, les institucions i les dinàmiques reflexives dins de les quals el coneixement és produït han accentuat i globalitzat els riscos involucrats. La vida en la societat del risc mundial es troba encerclada pel coneixement incert i la desconfiança vers les promeses incomplides de la racionalitat científica i institucional. Les expectatives de més seguretat han acabat incrementant els riscos d'una forma amenaçant. Aquesta distorsió en la percepció del risc presenta conseqüències reals que cal avaluar a partir del joc de poder comunicatiu que s'estableix entre els diferents actors que malden per posicionar-se en les relacions de definició del risc. En paraules de Beck, en la societat del risc les *relacions de definició* han de ser concebudes de forma anàloga a les relacions de producció de Marx (Beck, 2006: 333). Segons aquest sociòleg, el risc comporta una expectativa de catàstrofe fabricada com a fenomen global, sense limitacions d'espai i temps.

Encara que Beck reconeix el paper decisiu dels mitjans de comunicació en la visibilitat i representació dels conflictes i en la seva definició, així com en les

incerteses fabricades al voltant del risc, es fa patent una inclusió reduccionista, desigual i àdhuc contradictòria en les seves tesis sobre la societat del risc (Cottle, 1998). De fet, Beck mateix admet en una entrevista acadèmica recent que la perspectiva dels mitjans com a actors de la segona modernitat presenta mancances en el seu desenvolupament, tant en la pròpia anàlisi com en la concepció de la societat del risc (Wimmer i Quandt, 2006: 340). Tullock i Zinn (2011) apunten tres raons per les quals Beck fracassa en l'intent d'integrar els mitjans en la seva proposta teòrica: la primera es refereix al fet que en el nivell general de la seva teorització s'ignoren els múltiples nivells, conflictes i contradiccions dels processos mediàtics de representació; la segona raó és que no pren en consideració, amb detall, els processos de recepció dels públics, els quals s'apropien activament dels significats dels riscos i els integren en llur vida quotidiana; i en tercer lloc no presta prou atenció als canvis històrics dels mitjans i el periodisme, els quals es vinculen constitutivament amb l'increment de la cobertura del risc.

La informació sobre el risc ha esdevingut omnipresent i fàcilment accessible per a un creixent nombre de grups d'interès. Les organitzacions i institucions no poden escapar-se d'aquesta intensificació d'atenció a través dels mitjans i les xarxes socials. Es produeix una interdependència cada cop més gran entre les institucions, les quals malden per captar l'interès dels mitjans per accedir favorablement a audiències àmplies amb la presentació de la informació, la qual encaixa els esdeveniments i processos a la lògica i la pràctica dels mitjans (Altheide i Snow, 1979). Des d'un marc conceptual ampli, Krotz (2007: 257-258) identifica la globalització, la individualització i la creixent importància de la mercantilització com a metaprocessos definitoris de la nostra època, tots ells entrecruats. Tanmateix afegeix la mediatització com a metaprocés rellevant especialment per a la investigació de la comunicació i els mitjans. En els processos de definició de les situacions socials, la centralitat dels mitjans ha crescut exponencialment, s'ha estès mitjançant els processos de mediatització i s'ha confós amb la resta de metaprocessos que defineixen els nostres temps incerts. En termes més específics, vinculada a la seva dimensió institucional, advoquem per la següent aproximació conceptual a la mediatització:

[...] el procés a través del qual la societat en un grau creixent se sotmet a, o esdevé dependent de, els mitjans i llur lògica. Aquest procés es caracteritza per una dualitat en què els mitjans han estat integrats en les operacions d'altres institucions socials, mentre que han adquirit l'estatut d'institucions socials en el seu propi dret. (Hjarvard, 2008: 113)

Aquesta concepció institucional de la mediatització és la que ens interessa desenvolupar per tal de desentrellar críticament el desenvolupament de la co-

municació de risc en la Unió Europea (UE). Aquest camp d'estudi institucionalitzat supedita el paper dels mitjans i els periodistes a visions parcials, sovint poc sofisticades i gens ajustades a la complexitat dels processos de comunicació de risc. Certament, tant els mitjans, entenent-los com una institució d'institucions, com els periodistes, situant-los d'actors principals dels sistemes democràtics, mereixen ser incorporats substantivament en la societat del risc global. Aquesta incorporació es presenta molt difícil d'assolir, en part per la percepció que la resta d'actors tenen dels mitjans i els periodistes, però també per la incapacitat dels experts en comunicació per trencar amb models que han estat dominants en la investigació dels efectes i la sociologia de les professions.

La mediatització de la comunicació de risc, el cas de la Unió Europea

Els orígens de la comunicació de risc tenen relació amb les protestes ciutadanes contra l'energia nuclear i la irrupció de la consciència ecologista en els anys setanta. Tot i que els accidents en les indústries químiques, amb la consegüent reacció del sector, es converteixen en un dels principals motors per al desenvolupament del camp en els vuitanta. Diversos autors coincideixen a considerar l'any 1984 com la data de la primera formulació teòrica de la comunicació de risc (Leiss, 1996: 86). En els primers moments i des del punt de vista expert la comunicació de risc es va plantejar com una estratègia o caixa d'eines per solucionar la manca de coneixement sobre el risc per part del públic profà i les visions irracionals que se'n derivaven (Gonzalo i Farré, 2011: 72-74). Leiss (1996) identifica una tercera fase a mitjan anys noranta en la qual la comunicació de risc comença a incorporar les dimensions socials i culturals dels públics per tal de localitzar aquells factors que més els preocupen. Es tracta de guanyar-se la seva confiança tot enfortint la credibilitat de les institucions gestores, molt més enllà d'actuar sobre els seus dèficits de coneixement o de les estratègies persuasives dominants fins aleshores.

En les darreres dècades, la mediatització del risc experimenta una creixent cobertura mediàtica congruent amb la seva professionalització i institucionalització a tots els nivells. Prenent la Unió Europea com a comunitat de comunicació de risc, es pot observar com la Comissió Europea ha impulsat un seguit de llibres blancs, mesures legislatives, fòrums de discussió, eurobaròmetres, programes de recerca, etcètera, a l'entorn de riscos tecnològics emergents com el químic, l'alimentari o el canvi climàtic. La dimensió normativa i corporativa de la comunicació de risc n'eixampla la consolidació. La literatura de les bones pràctiques d'accés a l'opinió pública, de diàleg, participació i transparència, així com els esforços comunicatius que cal esmerçar, es multipliquen, tot sota

una munió de professionals assessors del risc i instituts de recerca tant públics com privats.

Malgrat tots aquests experts intermediaris, la complexitat i les incerteses dels processos institucionals de comunicació de risc s'incrementen: les reaccions del públic no sempre guarden relació amb el risc o els formats de la informació sinó amb altres factors externs; pot succeir que el públic demandi més una actitud dels gestors o generadors del risc que una informació determinada; en altres casos pot rebutjar la informació per raons vinculades a la percepció i la desconfiança envers la font o per un historial de pràctiques poc transparents i creïbles; sovint el públic respon amb desinterès i apatia si es considera en una posició d'inferioritat, sense opcions d'intervenir, o si percep que les seves preocupacions són menystingudes a l'hora de gestionar el risc (Espluga *et al.*, 2007).

La culminació de tot aquest procés de mediatització de la comunicació de risc s'aguditzava pel nou ecosistema comunicatiu i per la mateixa empremta institucional de la Unió Europea. Les tecnologies digitals possibiliten l'ampliació de tots aquests debats, els quals han estat legitimats per la proposta d'enfortir una esfera pública europea, articulada a partir de la prioritat per una política comunicativa poderosa i pròpia. El llibre blanc sobre la governança europea de principis del 2000 i el llibre blanc sobre una política europea de comunicació (2006) participen activament en l'impuls professional i institucional de la comunicació de risc.

Per tant, el debat no es pot reduir a la construcció del risc per part dels mitjans de comunicació, també s'han de tenir en compte els discursos polítics, corporatius i científics, els quals comuniquen reproduint-se molt sovint sense canvis en els mitjans, o no apareixent-hi com els veritables creadors del missatge. La lluita per la visibilitat, la preeminència, la confiança i la legitimitat no és només en els mitjans, sinó que procedeix de les diferents comunitats. El paper dels mitjans en termes d'amplificació o atenuació del risc és inqüestionable. Però també la mediatització d'altres fonts d'accés a la informació, a la seva producció i recepció, quantitativament i qualitativa.

S'admet la capacitat de les institucions públiques d'establir canals de comunicació més enllà dels mitjans. Per tant, en aquest procés, els discursos dels mitjans són una part interactiva amb la resta per cristal·litzar el significat del risc en el discurs públic. Els mitjans reflecteixen l'opinió pública (o els discursos d'altres fonts participants en el procés), però a la vegada contribueixen a la creació i modificació d'aquesta. Es converteixen en el lloc on els diferents grups socials, institucions i ideologies lluiten per imposar la seva definició (periodisme de fonts, que no significa que si els patrocinadors són actius els periodistes hagin de ser passius), però també en una eina de construcció de la realitat social, compartida amb llurs audiències.

En tot aquest conjunt d'alteracions mediàtiques, els processos de comunicació de risc experimenten nous reptes que cal incorporar en un sentit constitutiu i reflexiu. Murdock (2010) assenyala cinc processos sobre els quals s'expressen aquests canvis digitals: els tres primers, relacionats amb el distanciament del coneixement expert i profà, tot reconfigurant les formes de coneixement, deliberació i mobilització; i els dos darrers, centrats en el desequilibri entre el control del risc i l'increment de la seva vulnerabilitat estructural, ampliant els tentacles de la seguretat i la vigilància. Sens dubte totes aquestes transformacions incideixen en les formes de comunicació dels riscos, així com en el conjunt del procés de comunicació, la pluralitat de discursos en circulació, la democratització dels fluxos informatius i de les fonts o l'establiment de valors noticiables alternatius.

Advoquem per comprendre la comunicació de risc en un sentit ampli, des d'un gir interpretatiu i comunicatiu (Horlick-Jones i Farré, 2010). La seva definició, constitutiva i reflexiva, la formulem en els següents termes: «Tot procés de mediació i mediatització sobre el risc com a forma de comunicació entre aquelles comunitats que participen en llur definició simbòlica» (Gonzalo i Farré, 2011: 100).

Aquest enfocament constitutiu de la comunicació en la construcció del risc deixa obsoleta la vella atribució d'efectes mediàtics sobre la seva percepció. Paradoxalment, per accedir al paper dels mitjans cal estudiar-los no dins els seus propis paràmetres sinó també com a resultat de la significació institucional i social que se'ls atribueix. Per altra banda, la construcció de significats del risc es transforma reflexivament, en un procés dinàmic on la seva circulació comunicativa acaba delimitant-lo. En aquesta tasca el rol dels periodistes esdevé més inexcusable que mai. En els dos casos allò que cal fer és assumir el poder comunicatiu dels mitjans, encara que no mediacèntricament (Hepp, 2010), i dels periodistes, reinventant-se des del periodisme cívic fins al ciutadà, segons les percepcions diverses de les audiències i llurs capacitats deliberatives (Anderson, 2011).

Les formes de comunicació del risc en l'era digital han modificat substancialment la comunicació pública i també la concepció dels rols periodístics. Avaluem succinctament quines han estat les febleses de la investigació dels mitjans i les cultures periodístiques en aquest procés d'institucionalització i professionalització de la comunicació de risc.

Els mitjans i l'amplificació social del risc

En el clàssic paradigma de Lasswell, s'identificava com una de les principals funcions dels mitjans alertar la població dels possibles perills que ens envolten, però apuntava també que es podien provocar reaccions disfuncionals amb el

resultat de pànic social producte de l'exageració. Aquesta perspectiva funcionalista i unidireccional ha estat superada, tot i que encara continua operant. Sovint, els mitjans són vistos com els principals culpables de la creació de visions incorrectes i esbiaixades sobre el risc, les quals comporten una distorsió de la percepció d'aquest entre la població. Però, per altra banda, els mitjans són necessaris per donar a conèixer les situacions o nivells de risc, i augmentar la seguretat pública amb la transmissió de mesures de protecció, en cas d'emergència.

Una recopilació recent sobre la recerca en risc i mitjans enumera les quatre principals funcions d'interès públic que se'ls atribueixen (Bakir, 2010): proporcionar coneixement sobre el risc per informar els ciutadans; modular l'acceptabilitat del públic de diferents riscos; motivar el públic per actuar amb responsabilitat; proporcionar marcs de significat respecte als riscos escollits voluntàriament. I, encara més, reclama una ampliació metodològica i temàtica en la recerca sobre aquests temes. D'una banda, reconeix que són necessaris més estudis longitudinals, històrics i interpretatius per localitzar l'impacte dels mitjans a tots els nivells. De l'altra, considera que existeixen diversos espais per explorar, com poden ser les mancances en el coneixement dintre de la sociologia de les notícies, la interacció de les característiques del risc amb els diferents mitjans, gèneres i públics, i els impactes en la variació de la confiança de l'audiència en els diversos mitjans o en la possibilitat de conèixer el risc a través de llurs informacions (Bakir, 2010: 13).

Una de les funcions bàsiques dels mitjans rau a construir una imatge acurada sobre el risc i estructurar el debat basat en les fonts científiques, polítiques i econòmiques. Tanmateix, un dels problemes més recurrents en les rutines periodístiques consisteix a reduir la complexitat del llenguatge dels experts per convertir-lo en un missatge comprensible i entenedor. La funció de mediació obliga els mitjans a fer un esforç important de traducció en aquest sentit.

En el camp de la comunicació de risc, un dels models més ambiciosos a l'hora de congriar l'anàlisi dels senyals comunicatius del risc amb la resta de factors socials, culturals i econòmics s'articula al voltant del marc de l'amplificació social del risc (SARF, en la sigla en anglès). L'any 1988 es va publicar el seu article seminal (Kasperson *et al.*, 1988), on es combinaven la investigació dels mitjans i els estudis sobre percepció del risc.

El SARF se centrava en els senyals del risc entesos com els missatges sobre un perill que afectaven en la percepció de risc del públic. La intensificació o atenuació del risc es produeix quan els senyals del risc són processats socialment i es filtren a través de les diferents estacions amplificadores entre les que s'inclouen els científics, les institucions gestores, els mitjans de comunicació, els activistes i les organitzacions socials, els líders d'opinió, les xarxes interpersonals o les agències públiques. Totes aquestes estacions incrementen o reduei-

xen el volum d'informació, remarcant diversos aspectes del missatge, reinterpretant-lo o imposant-ne versions particulars. En aquest model es prenen en consideració les fonts i els canals d'informació així com els efectes secundaris i terciaris. Malgrat assumir la complexitat dels processos de comunicació, sovint aquesta perspectiva ha estat criticada per centrar-se excessivament en la manifestació objectiva dels riscos i en el paper dels mitjans com a principals estacions amplificadores, obviant les complexes interaccions de poder, així com el gran nombre d'actors que intervenen en les controvèrsies sobre el risc.

Més enllà d'aquesta perspectiva, s'ha enquistat una equivalència donada per descomptada que situa els problemes i les disfuncions narratives en la construcció de la percepció del risc en l'esfera dels mitjans. Cal fer una mica d'història per comprendre la irresistible atracció que els mitjans de comunicació són capaços de generar. Des d'un punt de vista simplista i determinista es considera que la construcció social del risc es produeix a través dels mitjans de comunicació, els seus mecanismes de selecció i els formats de presentació. Els continguts mediàtics, amb la seva selecció dels fets i la potenciació dels diferents discursos sobre el risc, es converteixen en el mirall a través del qual els públics configuren llurs percepcions.

Així, la visió més radical reconeix la capacitat dels mitjans de construir la realitat a través de les seves estratègies mitjançant la creació d'*esdeveniments mediàtics* que conformen el que el públic coneix o no (Veron, 1987). Però, d'altra banda, la relació dels mitjans amb els temes complexos com els riscos tecnològics i científics, relacionats amb la salut o el medi ambient, s'estructura a partir de diverses contradiccions bàsiques.

Com que el risc normalment comporta alguna noció de probabilitat, aquesta noció esdevé central per tal d'avaluar l'efecte dels mitjans en la percepció del risc. En conseqüència, els mitjans poden tenir influència en la percepció general del risc, però els judicis personals apareixen com a més resistents al canvi. La informació directa dels ciutadans sobre les seves experiències és un factor molt més decisiu, així com la influència personal, els líders d'opinió o els grups primaris i secundaris, entre d'altres.

Així doncs, la recerca sobre els mitjans deixa clar que, malgrat que tenen un efecte sobre la percepció del risc especialment en moments de gran cobertura mediàtica (McComas, 2006: 80), existeixen altres factors intermediaris que moltes vegades queden exclosos de la recerca i que també participen de manera activa en la construcció de les reaccions sobre el risc. Per un costat, la capacitat i característiques del públic, així com el context social on es creen les informacions, són clau per entendre els efectes que es produeixen. Per l'altre, els mitjans de comunicació no són ni els únics emissors, ni els únics canals per on pot arribar informació sobre el risc. Fins i tot, malgrat ser algunes vegades els trans-

missors de la informació, no en són els generadors i, per tant, s'haurien de considerar altres factors a l'hora d'entendre llurs efectes, especialment avaluant els promotors de les informacions i aquells que assumeixen el rol com a emissor dominant o font principal. Tot i això, al capdavant, els mitjans es fan necessaris per fer públics els debats o arguments existents sobre el risc.

Una altra de les acusacions contra els mitjans més especulativament reiterada es refereix a la manca d'exactitud i reduccionisme, però també a la cerca permanent de l'espectacle i el sensacionalisme. Fins i tot la UE manifesta una reacció sobtada davant aquestes espirals mediàtiques del risc que es desencadenen imprevisiblement (l'epidèmia mediàtica de les vaques boges i la immediata reacció de les institucions europees per arbitrar organismes per a la gestió de la seguretat alimentària n'és un magnífic exemple). Tanmateix, el caràcter constituent del context institucional complex en què vivim obliga a deixar enrere els llocs comuns sobre els suposats efectes dels mitjans. Certament, si allà radiquéu el problema ja sabríem on cercar la solució!

A la llum d'aquestes crítiques el paper dels mitjans com a principal emissor en la comunicació de risc i la seva influència poderosa en l'orientació de la percepció social ha estat una de les temàtiques que més investigacions ha generat (Lichtenberg i McLean, 1991; Petts *et al.*, 2001; Murdock *et al.*, 2003; Hughes *et al.*, 2006; Wilkinson, 2010). Tanmateix, ha produït resultats poc concloents i força contradictoris. Són molts els estudis que intenten relacionar l'augment de la percepció del risc amb una major cobertura mediàtica, encara que els resultats obtinguts no han estat inqüestionables i a vegades, fins i tot, es presenten de forma dispar, àdhuc contradictòria.

Un estudi sobre la influència dels mitjans, i llurs efectes limitats, en la percepció del risc conclouia: *a)* els continguts dels mitjans estan lluny de ser objectius quan es tracta de temes de risc, però també estan lluny de ser tan esbiaixats com normalment es pensa des de la resta d'actors (una de les deficiències dels mitjans rau en el fet que ofereixen amb freqüència els fets sobre el risc fora de context i deixen al públic la tasca d'avaluar-los i omplir-ne els buits); *b)* els mitjans de comunicació participen en la configuració de les nostres percepcions, però són un factor més entre molts altres; *c)* la major capacitat dels mitjans per modificar la percepció del risc de la població està fonamentada en la quantitat i vivesa de les peces informatives (Wahlberg i Sjöberg, 2000: 44).

En qualsevol cas, els models d'anàlisi ara són uns altres i el marc de la societat del risc global on inscrivim la nostra era tecnològica i científica de la informació ha impulsat una transformació comunicativa que cal democratitzar tot dotant-la de sentit social i cultural. En aquesta tasca el debat sobre el rol del periodisme no hi pot restar aliè.

Les cultures del periodisme en els processos de comunicació de risc

Cal plantejar-se primerament quines són les formes d'influència de l'activitat periodística en els processos de comunicació del risc tecnocientífic. Es tendeix a considerar que els mitjans parlen dels temes científics complexos en forma d'onades, cicles d'atenció basats en el fet noticiós: novetat, representació del conflicte o desacord, grau d'originalitat, etcètera. Per tant, alguns autors consideren que existeixen un patrons cíclics de cobertura mediàtica basats en les rutines periodístiques. Aquests cicles mediàtics ens remeten als trets culturals i ideològics dels professionals, o a altres factors de context que condicionen les pràctiques productives de la informació, fins al punt que les pautes cícliques guarden una major relació amb la cultura periodística que amb el tema en qüestió (Brossard *et al.*, 2004: 362). Segons altres autors, aquests cicles mediàtics existeixen per la seva capacitat de convertir el tema en narratives que atreguin l'atenció de l'audiència (McComas i Shanahan, 1999). La pèrdua d'interès en un tema el fa desaparèixer i marca el final del cicle.

Existeixen cicles d'atenció mediàtica? Sens dubte. Ara bé, la seva existència ens obre molts dubtes que cal solucionar: com s'expliquen realment?; quins factors influeixen en la seva creació, duració o desaparició?; tenen a veure amb el tema en si mateix, amb les rutines periodístiques o amb les característiques culturals i socials dels professionals?; es poden aplicar a diferents contextos nacionals?; quin efecte tenen en la construcció social del risc? D'una manera similar potser hauríem de parlar de cicles de mediatització per avaluar les repercussions i les resistències envers el camp de la ciència (Rödder i Schäfer, 2010), o les temàtiques de risc. No hi ha dubte, doncs, que les cultures periodístiques participen pregonament en la transformació del risc en una forma de comunicació, ja sia des de llurs rutines, pràctiques o narratives. Encara que seria bo eixamplar el focus sobre la mediatització a altres de les comunitats que hi prenen part.

El cas paradigmàtic són les situacions de crisi que els mitjans integren com a fets extraordinaris pel seu potencial noticiable. Les crisis compleixen tots els requisits necessaris perquè un tema sigui atractiu per als mitjans de comunicació (trenca amb la normalitat, dramatitza, en fa espectacle...) i faciliten una narració, l'actualització constant d'informació i la seva documentació i revisió històrica. En molts casos es critica l'aprofitament dels fets catastròfics per marcar l'agenda i magnificar el risc. Però d'altra banda, sense un esdeveniment extraordinari, el debat pot continuar dins o fora dels mitjans amb el risc com a objecte controvertit de debat públic. De vegades, les crisis es converteixen en una oportunitat per fer públic un tema, cosa que, en molts casos, obliga a convertir-lo en un assumpte polític que fa transformar el marc legislatiu, com també pot succeir amb la definició mateixa del risc.

En qualsevol circumstància, els mitjans de comunicació són necessaris i indispensables per construir-nos una imatge dels debats polítics i científics al voltant de determinats riscos. El nous riscos no són visibles directament o gràcies al nostre coneixement. Els riscos i els seus efectes potencials es fan visibles posant-se en context a través dels mitjans de comunicació, gràcies a la feina dels periodistes. D'altra banda, els mitjans es converteixen en els espais de negociació on els diferents discursos competeixen per aconseguir preeminència, essent els periodistes els principals responsables de la seva visibilitat i negociació (Castelló, 2010).

Els mitjans atresoren una capacitat reconeguda per situar temes a l'agenda pública i política en molt diverses circumstàncies. Però quin paper hi juguen els periodistes? Certament, la cultura periodística presenta tot un seguit de dimensions constitutives que poden organitzar-se, seguint Hanitzsch (2007), a partir de llurs funcions normatives en la societat (rols institucionals), l'accessibilitat a la realitat i la naturalesa de llurs evidències (epistemologies), així com, en darrer terme, llurs respostes a les problemàtiques ètiques (ideologies ètiques). En cert sentit, aquests elements constitueixen els valors compartits essencials que configuren la identitat grupal dels periodistes i promouen una consciència col·lectiva per a la professió. Al voltant de les ideologies professionals del periodisme existeixen tot un seguit de variacions que s'expressen diferentment segons el grau d'intervencionisme, la distància vers el poder, l'orientació mercantil, l'objectivisme, l'empirisme, el relativisme o l'idealisme.

Resulta crucial replantejar-se aquests debats periodístics per repensar el paper clau dels intermediaris en els processos de comunicació de risc, per tal de comprendre l'era de la incertesa en tota la seva complexitat i amb totes les prevencions que mereix. Sembla clar que mai tant com ara cal estimular els rols professionals del periodisme adaptant llur ideologia professional a les noves condicions on el risc com a forma de comunicació demana més objectivitat, vigilància, investigació, compromís, interpretació, precisió. Al cap i a la fi un periodisme de servei a la ciutadania, però ara en un nou marc de condicions i constriccions. Aquesta renovació interna no ens ha de fer immunes a les amenaces externes, o potser oportunitats?, les quals pressionen en un entorn informatiu de simultaneïtat i immediatesa sense precedents.

En l'era de la informació, la transformació de l'ecosistema comunicatiu, així com la irrupció del periodisme participatiu, obre tot un nou àmbit extern a les dimensions estructurals internes esmentades sobre la professió. La comunicació de risc en l'era d'Internet obre tot un ventall ampli d'oportunitats d'influència en el missatge tant per a la ciutadania com per a la resta d'actors involucrats. Aquesta democratització de la informació no assegura, però, una major concordança entre els càlculs científics i les dimensions culturals del risc sinó que pot

abonar-nos a la irrupció d'una mena d'escepticisme desorganitzat (Krimsky, 2007). Aquest nou marc de discussió s'endinsa en una conceptualització de l'audiència activa i participativa i desplaça l'espai de debat referit a les cultures del periodisme. Els reptes oberts pel periodisme ciutadà exigeixen una nova agenda organitzada al voltant dels consums i les audiències, els dilemes ètics, les noves mediacions del risc i la por, els continguts i la navegació per les xarxes (Mythen, 2010: 53-56).

Els ciutadans esdevenen productors i consumidors d'informació, cosa que afecta la geografia social del risc, la seva percepció pública i els seus límits pel que fa a la vulnerabilitat i l'amenaça. Les autoritats perden el control sobre l'agenda informativa, encara que cal subratllar que la mera diversificació no implica més pluralisme o més qualitat de la informació. El moviment del periodisme cívic, públic o comunitari, va suposar una reacció alternativa per impulsar una relació més recíproca entre els reporters i les seves audiències (Rosen, 2000) i suggeria que les notícies haurien de ser una mena de conversació. Tot i això, aquesta resposta professional en clau interna, conservadora d'uns principis institucionals, estables, es veu sobreexida per la consolidació de les noves tecnologies de comunicació, les quals permeten la publicació de continguts alternatius i redefeixen així la cultura, els valors i les pràctiques professionals. En obrir-se vers el periodisme ciutadà, el camp periodístic pot obtenir importants beneficis i possibilitats de desenvolupament gràcies a la implicació activa i les habilitats d'experimentació dels ciutadans (Domingo *et al.*, 2008).

Probablement aquest nou escenari en les formes de comunicació de risc haurà de trobar l'equilibri entre el caràcter suposadament il·limitat de les informacions en circulació i el caràcter limitat de l'atenció pública (Webster, 2011). Però també haurà d'incorporar estratègicament les discussions sobre els models del periodisme en el context de l'evolució de la comunicació pública sobre el risc.

Davant de tots aquests dilemes, els periodistes en la societat de risc global hauran de reinventar-se tenint en compte que les relacions entre l'estructura de mitjans i el treball periodístic s'han modificat radicalment i, per extensió, també les rutines i pràctiques periodístiques, així com els nivells exigits d'innovació professional. En aquesta tasca la formació universitària en comunicació així com la investigació acadèmica hauran d'adoptar un paper renovador indefugible. Aquest article ha estat una modesta contribució en forma d'invitació a recórrer aquesta travessa, plena de reptes i d'interrogants.

Bibliografia

- ALTHEIDE, D.; SNOW, R. *Media logic*. Beverly Hills, CA: Sage, 1979.
- ANDERSON, C. W. «Deliberative, agonistic, and algorithmic audiences: journalism's vision of its public in an age of audience transparency». *International Journal of Communication*, vol. 5 (2011), p. 529-547.
- BAKIR, V. «Media and risk: old and new research directions». *Journal of Risk Research*, vol. 13, núm. 1 (2010), p. 5-18.
- BECK, U. «Living in the world risk society». *Economy and Society*, vol. 35, núm. 3 (2006), p. 329-345.
- BROSSARD, D. [et al.]. «Are issue-cycles culturally constructed? A comparison of French and American coverage of global climate change». *Mass Communication & Society*, vol. 7, núm. 3 (2004), p. 359-377.
- CASTELLÓ, E. «Framing news on risk industries: local journalism and conditioning factors». *Journalism*, vol. 11, núm. 4 (2010), p. 1-18.
- COTTLE, S. «Ulrich Beck, risk society and the media: A catastrophic view?». *European Journal of Communication*, vol. 13, núm. 1 (1998), p. 5-32.
- DOMINGO, D. [et al.]. «Participatory journalism practices in the media and beyond: An international comparative study of initiatives in online newspapers». *Journalism Practice*, vol. 2, núm. 3 (2008), p. 326-342.
- ESPLUGA, J. [et al.]. «Conflictos socioambientales latentes: Percepciones y vivencias sociales de los riesgos petroquímicos en Tarragona». A: *IX Congreso Español de Sociología*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2007. [Congrés organitzat per la Federació Espanyola de Sociologia en col·laboració amb l'Associació Catalana de Sociologia.]
- GONZALO, J. L.; FARRÉ, J. *Teoría de la comunicación de riesgo*. Barcelona: UOC, 2011.
- HANITZSCH, T. «Deconstructing journalism culture: toward a universal theory». *Communication Theory*, vol. 17 (2007), p. 367-385.
- HEPP, A. «Researching "mediatised worlds": Non-mediacentric media and communication research as a challenge». A: CARPENTIER, N. [et al.]. (ed.) *Media and communication studies intersections and interventions*. Tartu: Tartu University Press, 2010, p. 37-48.
- HJARVARD, S. «The mediatization of society. A theory of the media as agents of social and cultural change». *Nordicom Review*, vol. 29, núm. 2 (2008), p. 105-134.
- HORLICK-JONES, T.; FARRÉ, J. «On the communicative constitution of the risk objects in mediated times». *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, vol. 2, núm. 2 (2010), p. 131-143.
- HUGHES, E.; KITZINGER, J.; MURDOCK, G. «The media and risk». A: TAYLOR-GOOPY, P.; ZINN, J. (ed.). *Risk in social science*. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 250-270.
- KASPERSON, R. [et al.]. «The social amplification of risk: A conceptual framework». *Risk Analysis*, vol. 8, núm. 2 (1988), p. 177-187.

- KRIMSKY, S. «Risk communication in the internet age: The rise of disorganized skepticism». *Environmental Hazards*, vol. 7, núm. 2 (2007), p. 157-164.
- KROTZ, F. «The meta-process of “mediatization” as a conceptual frame». *Global Media and Communication*, vol. 3, núm. 3 (2007), p. 256-260.
- LEISS, W. «Three phases in the evolution of risk communication practice». *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 545, núm. 1 (1996), p. 85-94.
- LICHTENGERG, J.; MCLEAN, D. «The role of the media in risk communication». A: KASPERSON, R. (ed.). *Communicating risk to the public*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1991, p. 157-174. (Technology, Risk, and Society)
- MCCOMAS, K. «Defining moments in risk communication research: 1996-2005». *Journal of Health Communication*, vol. 11, núm. 1 (2006), p. 75-91.
- MCCOMAS, K.; SHANAHAN, J. «Telling stories about global climate change: Measuring the impact of narratives on issue cycles». *Communication Research*, vol. 26, núm. 1 (1999), p. 30-57.
- MURDOCK, G. «Shifting anxieties, altered media: Risk communication in networked times». *Catalan Journal of Communication & Cultural Studies*, vol. 2, núm. 2 (2010), p. 159-176.
- MURDOCK, G. [et al.]. «After amplification: rethinking the role of the media in risk communication». A: PIDGEON, N.; KASPERSON, R.; SLOVIC, P. (ed.). *The social amplification of risk*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 156-178.
- MYTHEN, G. «Reframing risk? Citizen journalism and the transformation of news». *Journal of Risk Research*, vol. 13, núm. 1 (2010), p. 45-58.
- PETTS, J.; HORLICK-JONES, T.; MURDOCK, G. *Social amplification of risk: the media and the public*. Contract Research Report 329. Norwich: Health & Safety Executive, 2001.
- RÖDDER, S.; SCHÄFER, M. «Repercussion and resistance: An empirical study on the interrelation between science and mass media». *Communications*, vol. 35 (2010), p. 249-267.
- ROSEN, J. «Questions and answers about public journalism». *Journalism Studies*, vol. 1 (2000), p. 679-683.
- TULLOCK, J. C.; ZINN, J. O. «Risk, health and the media». *Health, Risk & Society*, vol. 13, núm. 1 (2011), p. 1-16.
- VERÓN, E. *Construir el acontecimiento: Los medios de comunicación masiva y el accidente de la central nuclear de Three Mile Island*. Barcelona: Gedisa, 1987.
- WAHLBERG, A.; SJÖBERG, L. «Risk perception and the media». *Journal of Risk Research*, vol. 3, núm. 1 (2000), p. 31-50.
- WEBSTER, J. G. «The duality of media: a structural theory of public attention». *Communication Theory*, vol. 21 (2011), p. 43-66.
- WILKINSON, I. «Grasping the point of unfathomable complexity: the new media research and risk analysis». *Journal of Risk Research*, vol. 13, núm. 1 (2010), p. 19-28.
- WIMMER, J.; QUANDT, T. «Living in the risk society. An interview with Ulrich Beck». *Journalism Studies*, vol. 7 (2006), p. 336-347.

Dades dels autors

Jordi Farré Coma i Juan Luis Gonzalo Iglesia són professors doctors del Departament d'Estudis de Comunicació de la Universitat Rovira i Virgili (Tarragona). Són membres del grup de recerca en comunicació Asterisc (<http://www.urv.cat/asterisc/>), reconegut com a grup consolidat per la Generalitat de Catalunya (2009), i són investigadors vinculats a la Càtedra Internacional URV-REPSOL d'Excel·lència en Comunicació. Les seves recerques recents s'han centrat en l'estudi dels processos de comunicació social dels riscos tecnològics com la indústria petroquímica, l'energia nuclear, el canvi climàtic i la seguretat alimentària.